

K É P Z Ő M Ű V É S Z E T

JUHÁSZ ÁRPÁD FESTMÉNYEI ÉS RAJZAI

Juhász Árpád (1863–1914) festő és grafikus születésének 125. évfordulóján a zombori és a szabadkai városi múzeum közösen rendezte meg a művész festményeit és rajzait bemutatató kiállítást Zomborban.

Felfedezésnek számítanak Juhász Árpád alkotásai. A zombori gyűjteményes tárlat megrendezéséig munkásságának csupán részleteit ismertük, ami nem tette lehetővé az átfogó értékelést. Akárcsak a többi „eltűnt” művész – Pechán József, Streitmann Antal, Stipan Kopilović, Bilanics Ferenc, Kálmán Péter vagy a bánáti Schmidt József – alkotásai, az övéi is hiányoztak, amelyek alapján ítélhettünk volna, milyen helyet foglalt el, milyen szerepet töltött be korának művészetében. Közülük eddig csupán Pechán József művészetét értékelhettük. Most a szabadkai és a zombori múzeum gyűjteményében levő, továbbá a budapesti Nemzeti Galériából és a történelmi múzeumból, a gödöllői helytörténeti gyűjteményből, valamint magángyűjteményekből kölcsönzött képekből végre első ízben sikerült egy kiállítást megrendezni, amely Juhász Árpád ötvenhárom művét mutatja be. Természetesen ez még mindig nem elegendő a teljes életmű értékeléséhez, de hatalmas előrelépést jelent eddigi ismereteinkhez képest, s a kiállítás remélhetőleg ösztönzően hat azokra, akik tulajdonában esetleg Juhász-festmény van, hogy segítsenek a szakembereknek a művész életművének a feltárásában.

Már most nyilvánvaló, hogy érdemes volt a tárlatot megrendezni, ami nem jelenti, hogy a kiállítás előtt Juhász Árpád műve érdektelen lett volna a szakemberek számára. Semmiképpen sem lehet őt kihagyni, ha például a gödöllői művésztelepről van szó, amely egyik kulcsfontosságú tényezője a század eleji szecesszió magyar változatának. Juhász az említett művészteleppel, illetve a szecesszióval együtt tűnt el a képzőművészeti színtérről, s neve majd csak az ötvenes években bukkan fel újra, amikor a századforduló művészete méltán kelti fel számos kutató érdeklődését.

A szerény, de kellően tájékoztató katalógus alapján (Baranyi Anna és Hedviga Hofman állította össze) nyomon követhetjük Juhász Árpád életét, különösen a vajdasági térségben való részvételét. A kétségtelenül tehetséges ifjú 1879-ben érettségizett a zombori gimnáziumban, utána csupán egy évet töltött el egy pesti rajziskolában. Anyagiak hiányában kénytelen volt visszatérni Zomborba, és napidíjas hivatalnokként dolgozott 1886-ig. Ekkor Falcione Gyula ösztöndíjával beiratkozhatott a budapesti Országos Mintarajziskolába, ahol 1890-ben megszerezte a rajztanári oklevelet. Személyisége és művészi profilja kialakulására az 1879 és 1890 közötti időszak volt sorsdöntő hatással. Társadalom- és életszemléletére Schmitt Jenő Henrik filozófus hatott még Zomborban; a gyermekkori traumák eleve a kizsákmányolás ellen hangolták, művészi érdeklődése pedig a virágkorát élő akadémiai realizmus felé fordult. Székely Bertalan s főleg Lotz Károly vált a nincstelen, de annál büszkébb vidéki fiú példaképévé.

Apja a zombori szabócéh utolsó élő tagja volt, s az iparoscsalád fiában korán kialakult a kézművesek tudásának tisztelete, annak a megbecsülése, hogy az ember „a két kezével”, tudásával és szorgalmával keresi meg a kenyeret önmaga és családja számára. A tájképek és a divatos életképek, a portrifestészet és különösen a népeletről vett jelenetek iránti érdeklődés, a mesterségbeli tökély s a szolnoki művésztelep festőihöz

hasonlóan a motívummal való közvetlen kapcsolat vált a festő eszményévé, aki tanári diplomával tért haza, azzal a reális lehetőséggel, hogy szülővárosában (állami hivatalnokként!) munkába is álljon. Korábbi hivatalnokoskodásának tapasztalatai miatt azonban irtózik a tanteremtől és az állandó munkahely kötöttségétől. Hallgatag „különc”, peremre szoruló művészként nem érvényesülhetett a főváros füstös kávéházaiban sem, ahol estéről estére üres szalmacsépléssel „formálták” a művészet sorsát, s a fiatalok alázatosan udvarolták körül a tekintélyes nagyságokat. De semmilyen lehetősége sem volt arra, hogy a milleniumi ünnepség konjunkturális parádéfestészetében érvényesülhessen. Ahhoz, hogy kitarthasson az alkotói magányosság poklában, Juhász Árpádból hiányzott az a belső feszültség, amely a zseniális peremre szorultakat mindig is ékesítette, vagy inkább tragikusan megbélyegezte. Szorongásának és beilleszkedésre való képtelenségének tragikumát nem tudta a kolorista lángolásig izzítani. Ugyanabban az évben, amikor a nála tíz évvel idősebb Van Gogh valahol messze megölte magát, ő diplomával a zsebében, magányosan állt a nagyvárosi forgatagban, szemben a ragyogással, amivel kisvárosi, főleg agrár környezetből kiszakadt festőként nem tudott mit kezdeni. Mind az egyik, mind a másik környezettől irtózva választópontra állt, a következő időszak korán jött tagjaként. Egyébként itt Szinnyi Merse Pál 1873-ban festett Majálisa sem volt akkor még időszerű. Csupán Lotz Károlynak, híres és jóindulatú mesterének a támogatása jelenthetett fennmaradási lehetőséget.

Juhász merészen választotta ugyan a „szabad művész” státusát, megvetve az állami szolgálatot, de kezdettől fogva semmilyen kilátása sem volt a sikerre. 1892-ben Münchenbe, utána pedig Olaszországba ment tanulmányútra, de világos úticél és irány nélkül. Nem alakult ki termékenyítő kapcsolata Hollósy Simon körével sem, pedig az akkor már nemzetközi viszonylatokban is népszerű müncheni Hollósy-kör hamarosan a magyar naturalista festészet gócpontja lett. A kilencvenes években kezdett csapattá szilárdulni e kis „rebellis kompánia” – ahogy Lyka Károly írja. A tanulmányútnak nemigen nevezhető utazásból Juhász Árpád ismét Lotz Károly műtermébe tért vissza 1893–96-ban a sok megbízatást vállaló mesterének segít a Kúria mennyezetének díszítésében, s ekkor alakul ki a szintén Lotz-tanítvány Kriesch (a későbbi Körösfői) Aladárhoz fűződő, sorsdöntő barátsága. „Míg azonban társai hivatalos portré vagy falfestmény-megrendeléseknek tettek eleget sikeresen, Juhász Árpád első megbízatása egy 250 lapból álló illusztráció-sorozat elkészítése volt Körösfői László Egyiptom művészete című könyvéhez.” (Keserű Katalin)

Ezzel a megbízatással végleg megpecsételődött Juhász Árpádnak mint festőnek a sorsa. Az akadémiai korban iskolázott művész súlyos robotban rajzolta az ősi művészet objektumait. A 250 lapot készítő rákényszerült arra, hogy lemondjon a képzeletről és saját szenzibilitásáról, hogy rabhoz hasonlóan, hűségesen és precízen rajzolva – szolgáljon! Sokkal prózaibb és súlyosabb helyzetbe került, mint egykor kisvárosi írnoként.

E munka elvégzése után visszatért Zomborba azzal a szándékkal, hogy ott éljen és alkosson. Hazatérésevel majdnem egyidejűleg egyik barátja, akivel együtt festegedett, 1898. január 14-én öngyilkos lett. A szabadkai Mesterházy Kálmánról (1867–1898) van szó, akinek az 1881-ben a szabadkai közönség számára rendezett önálló bemutatkozó kiállítása jelenti vidékünkön a modern értelemben vett tárlatrendezés kezdetét.

Hazatérésekor Juhász Árpád harmincöt éves. A síksági tájat, a zombori piacot, barátai és édesanyja arcképet festi, Juhász Árpád zombori tartózkodása az egykori vándor-

festőkére emlékeztet, a „faházak” iránti érdeklődése ismét a szecesszió iránti hajlamáról és természetesen a falusi kézművesek ügyessége iránti csodálatáról árulkodik. És természetesen arról a nosztalgjáról is, amely az eltűnt falusi világ nyugalma iránt él benne, de szülővárosa sem az ő világa többé. Zombori tartózkodása idején szeretett parasztjainak a sorsa érdekelte, de festői eszközökkel soha nem fejezte ki a parasztság tragédiájának felismerését, a gabonatengerben is éhezők, a kivándorlásra kényszerülők sorsát. Idilli tájakat, a szinte monumentális nyugalma városi piacot, tiszta és pittoreszk tanyákat, ligeteket és derűs égboltot fest. Igazán megrázó erejű, mélyen átélt és meggyőző képeket az édesanyjáról fest. A nézőben erős érzelmeket vált ki Őnarcképe is, amelyről egy megtört, romantikusan méltóságteljes szenvedő néz ránk. Valószínűleg őt is korán megtámadta az alföldiek betegsége, a tüdőbaj, s ezért 1900-ban Fiuméba (Rijeka), onnan Dubrovnikba utazott. Megfestette a tengert, de kisebb sikerrel, mint a síkságot. Ekkor azonban már negyvenes éveiben járt, s nem kezdhetett mindent Pechán Józsefhez hasonlóan, aki szintén az akadémiai realizmusra és a müncheni modorra fecsért el fiatal éveit. Juhász Árpád is későn jutott olyan környezetbe, amely ösztönözte, felébresztette volna becsvágyát. Az utat vesztett festő a rajzban talál magára, a grafikát és a formatervezést választja, s ezáltal tekintélyes helyet vív ki magának a magyar iparművészek között. 1905-ben végleg Gödöllőn telepedett le, és ott dolgozott 1914. május 30-án bekövetkezett haláláig.

A most megrendezett kiállítással alkalmunk nyílt arra, hogy a művészről szerzett információkat a műveiről alkotott értékeléssel egészítsük ki. A kiállított művek, amelyek között kevés az olajfestmény és sokkal több a rajz és a vázlat, Keserű Katalinnak azt a véleményét igazolják, hogy „Juhász Árpád nem volt nagy művész...” Mégis érdemes figyelmesebben megvizsgálni a tárlat anyagát. A síksági tájakat ábrázoló olajfestmények, valamint a tengerparti művek az akadémiai realizmus hagyományainak szemlémében készültek, amelyekhez a szerző mindvégig hű maradt. A Tengeri táj című festményen a víz és a sziklák durváknak hatnak, a kép szemmel láthatólag megrendelésre készült. Az állandóan változó tenger, a képek tanúsága szerint nem felelt meg Juhász Árpád festői vokációjának. Sokkal jobban feltalálta magát a sziklákat és épületeket ábrázoló tengerparti képeken, mert itt pedánsan, szakmailag tökéletesen festhetett. A tenger megfestésének kalandjára valószínűleg csak azért volt szüksége, hogy a kisvárosi közönség e kedvelt motívumaival eltöretse az utazás költségeit. Síksági tájképeiről sem érezhető a festőnek a motívum iránti szenvedélye, és arról tanúskodnak e divatos életképek, hogy általuk a létfenntartásához szükséges eszközöket teremtette meg a festő.

Ha e kiállítást csupán olajfestményeiből állították volna össze, csupán olyan művek gyűjteményét látnánk (kivéve édesanyja portréját), amelyeket egy közepes vidéki festő készített, s nem érdemelné nagyobb figyelmet. Szerencsére a kiállításon a rajzok uralkodnak, amelyeket három egységbe sorolhatunk: vázlatok a Lotz Károly mellett eltöltött időszakból; alföldi jelenetek; továbbá azok a jegyzetek, amelyeket Malonyay könyvéhez és gödöllői tartózkodása idején készített. Az első csoportba allegóriák, női akttanulmányok, puttótanulmányok tartoznak, amelyek a Lotz Károly mellett jól elsajátított tananyagról és mesterségbeli fogásokról tanúskodik. A második csoport rajzai a ceruza és toll mesterét mutatják be, az illusztráció iránti hajlamát érzékeltetik. A Tájkép kétségtelenül képtárba illő alkotás, ugyanúgy, mint a Tordai utca vagy a tájképek amelyeken igen szembevető szecessziós jegeket ismerhetünk fel. A Mezőkövesdi utca a rajz-

ügyesség kisebb remekműve. A gödöllői művésztelephez kötődő utolsó időszakból néhány olyan művet láthatunk, amelyek fájón tanúsítják, mi ment veszendőbe a körülmények folytán, illetve leginkább Juhász Árpád „különcsége” és magányossága miatt.

A Mezőkövesdi asszony nem rajz, hanem kis méretű olajfestmény, amely terepi munkája során készült. Az öltözék pompás színeitől elbűvölten Juhász nem maradt csupán a látvány hű tolmácsolója. Teljesen felszabadultan, egy „absztrakt” kolorista változatot alkotott, amelynek frissessége és szabadsága meglepetésszámba megy. Milyen kár, hogy a feladatok e lelkiismeretes végrehajtója nem engedte gyakrabban szabadjárnia az érzelmeit – vagy talán meg is tette, de ezek az alkotások még valahol lappanganak?!

A Vasárnap délelőtt Mezőkövesden című vázlata ellenállhatatlanul emlékeztet az olasz futuristák vázlataira, akik a „mozdulat illúzióját” híven reprodukáló megoldásokat keresték. Juhász Árpádnak ez a legegyszerűbb módon sikerült ezen a képen.

Végül az iparművészek kifejezéséhez illő, a néprajzi motívumokat korszerűen stilizáló művek mellett, egy rajzot külön állítottak ki. Ez a Romok, eszményi táj, amely valószínűleg 1909 előtt keletkezett. Szívesen elhinném, hogy ez a 42×31 centiméteres ceruzarajz azok egyike, amelyeket 1908-ban Londonban aranyéremmel tüntettek ki! A Romok egy képzeletbeli tájat ábrázol, s így a szerzőnek nem kellett megelégednie a látottak hű reprodukálásával. Az előtérben egy piciny szigeten álló kápolna van, mintegy távoli emlékképeken a gyermekkori szülői házban látott életkép hasonló épületének. A távolban, a hegytetőn „romok látszanak, amelyekhez pompás lombosított fák között lehet feljutni. Minden a ceruza játékanak van alárendelve, s az egyedülálló hatást kizárólag a szerző mesterségbeli tudásának kifejezőereje biztosítja. A rajzon minden részlet egyformán kifejező, s ellenállhatatlanul arra enged következtetni, hogy a jelenet spontánul született meg. Mintha az ösztön vezette volna a rajzoló kezét, s mintha az alkotás kezdetén még maga a szerző sem sejtette volna a körvonalakat. Éppen ezért ez az egyedülálló, virtuóz módon elkészített rajzon vallomásként hat. Talán ilyen az ember számára elérhetetlen, de mindig vágyott földi paradicsom vegetációja. Benne azonban a vissza nem térő gyermekkor utáni nosztalgia visszhangzik. E vallomásos kép talán Juhász Árpád saját életének és hivatásának áldozatát is kifejezi. Talán ekkor engedte meg első s egyetlen alkalommal, hogy a rajz „önmagától” jöjjön létre. A kiállításon én ehhez hasonló, ezzel egyenrangú más képet nem láttam! Ha több volna, valószínűleg most nem beszélünk „elfeledett művész” felfedezéséről, s nem történt volna meg, hogy Juhász Árpádot, a kiváló rajzoló és grafikus nem ismerjük.

Ha mindehhez hozzáadjuk Juhász Árpád iparművészi opusát, amely e kiállításból kimaradt, akkor olyan alkotó életműve bontakozik ki előttünk, amely nagyobb figyelmet és hozzáértő minősítést érdemel.